

УДК 376.1 – 056

О.С. Хайдарова
oksanaheidarova@mail.ru;
Г.О. Блеч
anna-blech@yandex.ru

КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНЕ НАВЧАННЯ З РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

Відомості про авторів: Хайдарова О.С., аспірант Інституту спеціальної педагогіки Національної Академії педагогічних наук України, вчитель початкових класів, дефектолог-логопед Комунального закладу «Молочанська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат» Запорізької обласної Ради, Токмак, Україна. У колі наукових інтересів: проблема формування уявлень про навколишній світ у дітей з порушеннями розумового розвитку. Email: oksanaheidarova@mail.ru

Блеч Г.О., кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник лабораторії олігофренопедагогіки Інституту спеціальної педагогіки Національної Академії педагогічних наук України, Київ, Україна. У колі наукових інтересів: зміст та методика навчання природознавства учнів спеціальних навчальних закладів; змістове та методичне забезпечення формування уявлень про навколишній світ, формування природознавчої компетентності у дітей з порушеннями розумового розвитку; розвиток мовлення дітей з порушеннями розумового розвитку різних вікових груп. Email: anna-blech@yandex.ru

Contact: Khaidarova O.S., aspirant Institute of special pedagogic National academy of pedagogical sciences, primary school teacher, defectologist, speech therapist, CI «Molochansk Special School» Zaporizhzhya Regional Council, Tokmak, Ukraine. Academic interests: the problem of formation of ideas about the world in primary school children with moderate mental retardation.». Email: oksanaheidarova@mail.ru

Blech H.O., PhD of pedagogy, senior scientific employee of laboratory oligofrenopedagogy of Institute of special pedagogic National academy of pedagogical sciences, Kyiv, Ukraine. Academic interests: the content and methods of teaching natural science students of special schools; the semantic and methodical providing formation of ideas about the world, formation Natural competence in children with intellectual disabilities; development of speech children with intellectual disabilities various age groups. Email: anna-blech@yandex.ru

Хайдарова О.С. Проблема формування пізнавальної діяльності молодших школярів з помірною розумовою відсталістю. // Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови. Науково-методичний збірник: Вип. 9 / за ред. В.В. Засенка, А.А. Колупаєвої. – К.: ТОВ «Поліграф плюс», 2015 – 150-157с.;

Хайдарова О.С. Про підхід до проблеми розвитку та навчання дітей з помірною розумовою відсталістю. // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова / Серія 19 Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. - Випуск 31: збірник наукових праць / М-во освіти і науки України, Нац. Пед. ун-т імені М.П. Драгоманова. – Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. – С.123-129.;

Блеч Г. О. Система корекційно-розвивального навчання з розвитку мовлення дошкільників з розумовою відсталістю/Г.О.Блеч// Освіта осіб з особливими потребами: Шляхи розбудови: зб. Наук. праць: Вип.8/За ред. В.В. Засенка, А.А. Колупаєвої. – К.: ТОВ «Поліграф плюс», 2015. – с.18-26.;

Блеч Г.О. Формування уявлень про навколишнє середовище за допомогою дидактичної гри у розумово відсталих дошкільників / Г.О.Блеч// Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. Зб. наук. праць. –К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. –№22. –с.306 – 310.

Хайдарова О.С., Блеч Г.О. Корекційно-розвивальне навчання з розвитку мовлення дітей з особливими потребами. У статті розкриваються основні напрями корекційно-розвиткової роботи з дітьми з особливими освітніми потребами. Авторами статті представлено структуру та зміст корекційної програми для дітей з помірною розумовою відсталістю «Розвиток мовлення дітей з помірною розумовою відсталістю в процесі ознайомлення з природою», що вперше розроблена в Україні на основі передового досвіду спеціальних навчально-виховних закладів, навчально-реабілітаційних центрів. В програмі авторами окреслено мету, завдання, напрями, етапи корекційної роботи, які орієнтовані на поліпшення психофізичного розвитку школярів в цілому, попередження та подолання труднощів у навчанні, забезпечення соціальної адаптації та інтеграції в суспільство.

Ключові слова: діти з помірною розумовою відсталістю, корекційно-розвиткові заняття, корекційна програма, розвиток мовлення.

О.С. Хайдарова, А.А. Блеч. Коррекционно-развивающее обучение по развитию речи детей с особыми образовательными потребностями. В статье раскрываются основные направления

коррекционно-развивающей работы с детьми с особыми образовательными потребностями. Авторами статьи представлена структура и содержание коррекционной программы для детей с умеренной умственной отсталостью «Развитие речи детей с умеренной умственной отсталостью в процессе ознакомления с природой», впервые разработанная в Украине на основе передового опыта специальных учебно-воспитательных учреждений, учебно-реабилитационных центров. В программе авторами обозначены цели, задачи, направления, этапы коррекционной работы, которые ориентированы на улучшение психофизического развития школьников в целом, предупреждения и преодоления трудностей в обучении, обеспечение социальной адаптации и интеграции в общество.

Ключевые слова: дети с умеренной умственной отсталостью, коррекционно-развивающие занятия, коррекционная программа, развитие речи.

Khaidarova O.S., Blech G.O. Correction-developing training the development of speech of children with special educational needs. The article is devoted research of features of cognitive, emotional, personal and motor areas of children with moderate mental retardation. Defined approaches to the areas of pedagogical influence on this category. Outlined the prospects for further research on this issue.

Changes in the numbers of special schools, the growth in the number of students with moderate mental retardation has posed serious questions about the pedagogical work, enhance correctional educational activities with children with moderate mental retardation, the development of training content, appropriate grading based on their characteristics, and the like. The defining characteristic of cognitive processes of children with moderate mental retardation is an actual problem, in order to adequately pick the intervention that intensified cognitive processes of younger students with moderate mental retardation, as well as stimulate their cognitive activity.

Correctional and developmental program "Development of speech of children with moderate mental retardation in the process of exploring nature" developed on the basis of the State standard primary education for children with special educational needs.

The program presents content correction and developing training of language development in material science in children with moderate mental retardation, brought up in special secondary education, training and rehabilitation centers. The program is designed for preparatory, 1 - 4 classes (5 years). Remedial work carried out in these areas, first, work on creating preconditions for speech development, and secondly - to develop basic functions of speech.

Key words: children with moderate mental retardation, remedial work, teaching, development, cognitive activity.

Постановка проблеми. Наразі, науковцями та практиками тривають пошуки шляхів забезпечення ефективної організації процесу навчання та надання якісної освіти дітям з особливими освітніми потребами з урахуванням сучасних світових освітніх тенденцій та найкращого практичного досвіду.

Актуальність проблеми зумовлена змінами в контингенті спеціальної школи, зростанням чисельності учнів з помірною розумовою відсталістю, які до відносно недавнього часу не включалися в спеціально організований освітньо-розвиваючий простір. Як наслідок, основною метою діяльності спеціального загальноосвітнього закладу є створення оптимальних умов для становлення особистості кожної дитини відповідно до особливостей її психічного та фізичного розвитку, індивідуальних можливостей та здібностей. Успішно навчати дітей з різними інтелектуальними можливостями, створювати для них психологічно комфортне середовище можливо лише в умовах комплексної корекційної допомоги.

Основна частина. Відтак, у Державному стандарті початкової загальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами зазначено, що оптимальний рівень загальноосвітньої підготовки дітей з особливими освітніми потребами забезпечується шляхом засвоєння змісту освітніх галузей у поєднанні з проведенням *корекційно-розвиткової роботи*. *Зміст корекційно-розвиткової роботи* визначається з урахуванням особливостей розвитку дітей з розумовою відсталістю, мети, завдань та напрямків такої роботи [3]. Без адекватних корекційно-розвиткових заходів потенційні можливості цих дітей не реалізуються повною мірою.

Основними напрямками корекційно-розвиткової роботи є:

1) розвиток зорового або слухового сприймання, мовлення, пізнавальної діяльності, психофізичний, соціально-комунікативний розвиток дітей з особливими потребами, формування в них навичок просторового, соціально-побутового орієнтування тощо;

2) розвиток навичок саморегуляції та саморозвитку дітей шляхом взаємодії з навколишнім природним середовищем з урахуванням наявних знань, умінь і навичок комунікативної діяльності і творчості;

3) створення умов для соціальної реабілітації та інтеграції дітей з особливими освітніми потребами, розвиток їх самостійності та життєво важливих компетенцій.

Розробки теоретичних підходів до вирішення питань розвитку дітей з помірною розумовою відсталістю і практичний досвід показують, що завдяки своєчасній комплексній корекційній роботі, у всіх дітей спостерігаються позитивні зміни в пізнавальній та емоційно-вольовій сферах. Тільки за умови раннього включення в процес систематичної корекційно-розвиткової роботи дитина з помірною розумовою відсталістю може досягти оптимального для неї розвитку, подолати труднощі оволодіння знаннями, вміннями і навичками, що сприяє

успішній реабілітації і соціальній адаптації. Така робота повинна носити індивідуально-диференційований характер, охоплювати всі лінії психофізичного розвитку дитини, враховувати ступінь тяжкості дефекту, стан здоров'я, індивідуально-типологічні особливості нервової системи.

Корекційно-розвиткова робота, реалізовується через спеціально організовані корекційно-розвиткові заняття, сутність яких визначено у Державному стандарті початкової загальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами. Для дітей з розумовою відсталістю передбачено проведення таких корекційно-розвиткових занять: «Розвиток мовлення»; «Лікувальна фізкультура», «Психосоціальний розвиток», «Ритміка».

Кожен із визначених напрямів конкретизується у змісті корекційних програм, що вперше були розроблені в Україні на основі передового досвіду спеціальних навчально-виховних закладів. Однією з таких, корекційних програм, є програма *«Розвиток мовлення дітей з помірною розумовою відсталістю в процесі ознайомлення з природою»*, яка розроблена відповідно до сучасних вимог реформування спеціальної освіти з урахуванням особистісно орієнтованого та компетентнісного підходів у процесі навчання.

Корекційна програма *«Розвиток мовлення дітей з помірною розумовою відсталістю в процесі ознайомлення з природою»*, розроблена відповідно до вимог змісту спеціальної освіти, з урахуванням загальних і спеціальних принципів виховання і навчання дітей шкільного віку: науковості, системності, доступності.

Дана програма спрямована на розвиток мовлення, сприймання, пам'яті та інших пізнавальних процесів дитини в процесі ознайомлення її з природою. Пізнання природи сприяє розумінню та використанню у зв'язному мовленні дитини різних граматичних категорій, що характеризують назви, дії, якості та допомагають аналізувати предмет чи природне явище з усіх боків. Саме пізнання природи надає можливості для формування навчально-мовленнєвої діяльності дитини, сприяє активному засвоєнню та використанню набутих знань. Розвиток мовлення в процесі формування природничих понять передбачає поступове введення в активний словник дитини уявлень, понять, назв, явищ природи тощо; засвоєння вміння складати прості речення при проведенні спостереження, робити елементарні узагальнення у вигляді розповіді за планом чи схемою.

У програмі представлено зміст корекційно-розвивального навчання з розвитку мовлення на матеріалі природознавства у дітей з помірною розумовою відсталістю, що виховуються у спеціальних загальноосвітніх навчальних закладах, навчально-реабілітаційних центрах. Програма розрахована на підготовчий, 1 – 4 класи (5 років навчання).

Мета даної програми передбачає: створення ефективних передумов для всебічного розвитку дитини, забезпечення умов, які б допомогли успішно сформуванню потреби у мовному спілкуванні та практично оволодіти мовленням як засобом комунікації, в процесі пізнання природи, навколишнього середовища.

Відповідно до мети визначалися завдання програми:

1. Активізація мовленнєвої і пізнавальної діяльності.
2. Розвиток та корекція пізнавальної сфери дитини.
3. Формування комунікативної діяльності.
4. Розвиток та корекція мовлення дитини.
5. Розвиток загальної та артикуляційної моторики.

Корекційна робота проводиться у наступних напрямках:

- робота над створенням передумов мовленнєвого розвитку,
- робота над розвитком основних функцій мовлення.

Через неоднорідність пізнавальних можливостей дітей з помірною розумовою відсталістю, матеріал програми важко регламентувати часовими рамками за семестрами та роками навчання. Заняття з розвитку мовлення плануються з урахуванням необхідності багаторазового повторення матеріалу з поступовим включенням нових елементів до попередньо засвоєних вмій. В залежності від індивідуальних можливостей учнів темп вивчення матеріалу уповільнюється або прискорюється, стосовно конкретного учня або підгрупи учнів.

Пояснювальна записка до програми містить необхідну інформацію для педагогів-практиків, яка допоможе їм орієнтуватися в структурі програми, зрозуміти методичні вимоги до проведення занять та діагностиці досягнень школярів.

Програму подано за табличною структурою, що складається з кількох колонок. У колонці «Зміст навчального матеріалу» подано теми занять, а також види, форми та методи реалізації завдань програми, та запропоновані орієнтовні теми природознавчого циклу. Відповідно до дібраного змісту занять, у наступній колонці наводяться орієнтовні досягнення учнів, тобто ті знання та вміння, якими учні мають оволодіти в результаті занять. Для дітей з помірною розумовою відсталістю зміст навчання добирається індивідуально. В останній колонці описана корекційна спрямованість роботи з кожної теми.

В програмі окреслено два етапи навчання: пропедевтичний та основний.

Зміст кожного з цих етапів структуровано за розділами, які взаємопов'язані та доповнюють один з одного. Організація корекційних занять на кожному етапі поєднує читання, письмо, розвиток мовлення, активізацію пізнавальної діяльності.

Пропедевтичний етап включає такі розділи: активізацію мовленнєвої і пізнавальної діяльності; розвиток комунікативних здібностей; підготовку до читання; розвиток графічних умінь. Цей етап триває з підготовчого до третього класу, що відповідає психофізичним

можливостям дітей з помірною розумовою відсталістю, які мають проблеми мовленнєвого розвитку.

Завдання пропедевтичного етапу спрямовані на:

- Розвиток мовлення та пізнавальної діяльності за рахунок уточнення і розширення уявлень про навколишню дійсність, формування вміння супроводжувати мовою дії, що виконуються.

- Розвиток загальної та артикуляційної моторики, рухів кистей рук, пальців.

- Засвоєння звуків і букв українського алфавіту:

* диференціація не мовленнєвих звуків оточуючого середовища;

* розвиток фонематичного слуху на основі ігор, ігрових дій і вправ;

* формування найпростіших вмінь звукового аналізу.

- Розвиток графічних умінь в ході виконання різних за характером вправ: малювання, розфарбовування, обведення шаблонів та ін..

Основний етап містить наступні завдання:

- Свідоме сприймання доступної за змістом інформації з усних та писемних повідомлень.

- Розширення можливостей дітей у висловлюванні власної думки, за рахунок засвоєння основ грамоти та доступних засобів комунікації.

Порядок вивчення звуків і букв планується вчителем-дефектологом у відповідності з індивідуальними пізнавальними можливостями та можливостями вимови кожного учня. В програмі запропонована приблизна послідовність вивчення букв.

Дібраний матеріал з природознавства, що використовувався в програмі сприяє мовленнєвій активності дитини та надає можливості для практичного застосування отриманих знань. На його основі дітям легше сприймати та засвоювати новий матеріал з розвитку мовлення, збагачувати чуттєвий, соціальний досвід. Також елементарні знання з природознавства сприятимуть соціальній адаптації дітей та вмінню орієнтуватися в навколишньому.

Запропоновані теми з природознавства можна корегувати. В програмі надається орієнтовна тематика змісту матеріалу з навчального предмета природознавства.

Висновки. Таким чином, завдяки корекційно-розвитковим заняттям виконується ряд завдань, а саме: 1) формування соціальних вмінь та навичок, що є передумовою успішної соціалізації: запитати, вислухати, дати відповідь, дочекатися своєї черги, не перебивати один одного, співчувати, співпереживати, здатність утримувати в пам'яті інформацію про іншу людину тощо; 2) поглиблення уявлень та закріплення знань про навколишній світ: пори року, місяці року, дні тижня, явища погоди. 3) формування розуміння та відчуття часу:

- формування уявлень про вікові зміни (*дата народження, на 1 рік старший, перехід в наступний клас*);

- орієнтування в часі (*використання календаря, визначення дати*);

- співвіднесення подій особистого життя з реальним часом (*вчора, сьогодні, завтра*).

Отже, у навчанні дітей з особливими освітніми потребами чільне місце посідають завдання, пов'язані з корекційним розвитком. Визначені напрями, етапи, завдання, що закладені у програмі орієнтовані на поліпшення психофізичного розвитку школярів в цілому, попередження та подолання труднощів у навчанні, забезпечення соціальної адаптації та інтеграції в суспільство.

Бібліографія

1. **Блеч Г.О.** Комплекс програмно-методичного забезпечення «Зміст корекційно-спрямованого навчання і виховання розумово відсталих дітей у спеціальних дошкільних закладах»(програма ознайомлення з навколишнім, методичні рекомендації, дидактичні матеріали) /О.Г.Блеч. –К.:2012. –96с.; 2. **Гаврилов О.В.** Особливі діти в закладі і соціальному середовищі/О.В.Гаврилов// Навчальний посібник. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. – 308 с. 3. **Державний стандарт початкової загальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами**// МОН України, НАПН України, Інститут спеціальної педагогіки. – К., 2013. <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/osvita-osib-z-osoblivimi-potrebami/normativno-pravova-baza.html>.; 4. **Засенко В., Колупаєва А.** Діти з особливими потребами: пріоритетні напрями державної політики України в галузі освіти, соціального захисту й охорони здоров'я /В.Засенко, А.Колупаєва// Особлива дитина: навчання і виховання . – № 3. – 2014. – С. 20-30.; 5. **Індивідуальна програма розвитку дітей з помірною та тяжкою розумовою відсталістю в умовах соціальних закладів: методичний посібник** / за ред. М. Л. Авраменка. – Лютіж: 2009. –155 с. 6. **Психолого-педагогічний супровід дітей шкільного віку з помірною та тяжкою розумовою відсталістю** / за ред. В. І. Бондаря, В. В. Засенка. – К. : ТОВ “Поліпром”, 2006. – 156 с. 8. **Хайдарова О.С.** Програма з корекційно-розвиткової роботи для підготовчих, 1-4 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей з розумовою відсталістю «Розвиток мовлення дітей з помірною розумовою відсталістю в процесі ознайомлення з природою» (Гриф МОН від 26.09.2016 №1148) <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/osvita-osib-z-osoblivimi-potrebami/navchalni-programi/korekzijni-programi.html>

Bibliografiya

1. **Blech H.O.** Kompleks proqramno-metodychnoho zabezpechennya «Zmist korektsiyno-spryamovanoho navchannya i vykhovannya rozumovo vidstalykh ditey u spetsial'nykh doshkil'nykh zakladakh»(prohrama oznayomlennya z navkolyshnim, metodychni rekomendatsiyi, dydaktychni materialy) /O.H.Blech. –K.:2012. –96s.; 2. **Havrylov O.V.** Osoblyvi dity v zakladi i sotsial'nomu seredovyshchi/O.V.Havrylov// Navchal'nyy posibnyk. – Kam"yanets'-

Podil's'kyi: Aksioma, 2009. – 308 s.; **3. Derzhavnyy standart** pochatkovoyi zahal'noyi osvity dlya ditey z osoblyvymy osvitnimy potrebamy// MON Ukrayiny, NAPN Ukrayiny, Instytut spetsial'noyi pedahohiky. – K., 2013.elektron.resurs vstavtyty.; **4. Zasenka V., Kolupayeva A.** Dity z osoblyvymy potrebamy: priorytetni napryamy derzhavnoyi polityky Ukrayiny v haluzi osvity, sotsial'noho zakhystu y okhorony zdorov"ya /V.Zasenka, A.Kolupayeva// Osoblyva dytna: navchannya i vykhovannya . – # 3. – 2014. –st.; **5. Individual'na rohrama** rozvytku ditey z pomirnoyu ta tyazhkoyu rozumovoyu vidstalistyu v umovakh sotsial'nykh zakladiv: metodychnyy posibnyk / za red. M. L. Avramenka. – Lyutizh: 2009. –155 s.; **6. Psykholohopedahohichnyy** suprovid ditey shkil'noho viku z pomirnoyu ta tyazhkoyu rozumovoyu vidstalistyu / za red. V. I. Bondarya, V. V. Zasenka. – K. : TOV “Poliprom”, 2006. – 156 s.; **8. Khaydarova O.S.** Prohrama z korektsiyno-rozvytkovoyi roboty dlya pidhotovchykh, 1-4 klasiv spetsial'nykh zahal'noosvitnikh navchal'nykh zakladiv dlya ditey z rozumovoyu vidstalistyu «Rozvytok movlennya ditey z pomirnoyu rozumovoyu vidstalistyu v protsesi oznayomlennya z pryrodoyu» (Hryf MON vid 26.09.2016 #1148) <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/osvita-osib-z-osoblivimi-potrebami/navchalni-programi/korekcijni-programi.html>

Авторський внесок: Хайдарова О.С.- 50%, Блеч ГО.- 50%
Дата відправлення статті – 13.03.2017р.

УДК 371.9

Е.В. Шереметьева
sheremetevaev2@cspu.ru
Н. Е. Трофимова
Elena29121@mail.ru

«ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ДИАГНОЗ» РЕЧЕВОГО РАЗВИТИЯ В РАННЕМ ВОЗРАСТЕ

Информация об авторе: Шереметьева Елена Викторовна, кандидат педагогических наук, доцент кафедры специальной педагогики, психологии и предметных методик, ФГБОУ ВО «Южно-Уральский государственный гуманитарно-педагогический университет», Челябинск, Россия. Научное поле деятельности: логопедия раннего возраста. Email: sheremetevaev2@cspu.ru

Трофимова Наталья Евгеньевна, магистрант факультета инклюзивного и коррекционного образования, ФГБОУ ВО Южно-